1.1. ТЕОРІЯ ТА ІСТОРІЯ ЗАСТОСУВАННЯ СПЕЦІАЛЬНИХ ЗНАНЬ

СУДОВО-ПСИХОЛОГІЧНА ЕКСПЕРТИЗА УРАЗЛИВОГО СТАНУ: ПРОБЛЕМИ ТЕОРІЇ ТА ПРАКТИКИ[1] *(мова оригіналу — російська; назву подано в перекладі)*

Орлеан А. М.

Реферат. Опитані Орлеаном А. М. як експерти представники правоохоронних органів оцінюють частку використання уразливого стану серед форм впливу на людину з метою її експлуатації у 70–90 %, проте оперативні працівники, слідчі, прокурори й судді тлумачать це поняття по-різному. Автор, кандидат юридичних наук і професор кафедри підтримання державного обвинувачення Національної академії прокуратури України, ставить за мету проаналізувати теоретичні та практичні аспекти поняття «використання уразливого стану», що з'явилося в КК України після Закону від 12.01.2006 р. про вдосконалення відповідальності за торгівлю людьми. Аналіз спирається на примітку 2 до ст. 149 КК України, ст. 143, 144, 301, 303 КК, п. 9 постанови Пленуму Верховного Суду України від 27.03.1992 № 4, науково-практичні коментарі, психологічне трактування особистісної уразливості О. Назаровим, повідомлення психолога реабілітаційного центру МОМ на семінарі в Одесі (1–2 жовтня 2013 р.), матеріали кримінальної справи Семенівського районного суду Чернігівської області та оголошення про продаж нирки в інтернеті. Автор розрізняє фізіологічний уразливий стан, зумовлений віковою незрілістю, психічними чи фізичними властивостями або штучним блокуванням можливостей людини препаратами, і соціальний, пов'язаний зі збігом тяжких особистих, сімейних чи інших обставин. Фізіологічний стан має пасивну форму, тобто безпорадний стан, коли людина не може свідомо діяти чи чинити опір, і активну, коли її здатності лише обмежені. Тому пропозицію замінити термін «уразливий стан» на «безпорадний» відхилено, а використання безпорадного стану запропоновано зробити кваліфікуючою ознакою в ст. 143, 144, 149, 301, 303 КК. Вікову незрілість автор вважає найпоширенішим уразливим станом, що не потребує додаткового доведення, і вказує на неузгодженість ч. 2 і 3 ст. 143 КК. Окремо описано способи впливу (схиляння та погодження на невигідну пропозицію самого потерпілого) і «умовно добровільну» згоду людини, яка обирає експлуатацію як менше зло. Положення праці важливі для судових експертів-психологів, яким ставлять питання про здатність потерпілого усвідомлювати свої дії й чинити опір, а також для слідчих, прокурорів і суддів у справах про торгівлю людьми.

Ключові слова: уразливий стан, безпорадний стан, торгівля людьми, експлуатація людини, фізіологічний уразливий стан, соціальний уразливий стан, вікова незрілість, схиляння, Кримінальний кодекс України, судово-психологічна експертиза.

Forensic Psychological Examination of a Vulnerable State: Problems of Theory and Practice

Orlean A. M.

Abstract. Law enforcement officers surveyed as experts by Orlean A. M. estimate that the use of a person's vulnerable state accounts for 70–90 % of all forms of influence applied to exploit a human being, yet investigators, prosecutors and judges interpret the notion inconsistently. The author, a professor at the National Academy of Prosecution of Ukraine, analyses the theoretical and practical as-

pects of the concept of using a vulnerable state, introduced into the Criminal Code of Ukraine by the 2006 law on trafficking in human beings. The analysis relies on the note to Article 149 and Articles 143, 144, 301 and 303 of the Criminal Code, a 1992 resolution of the Plenum of the Supreme Court of Ukraine, legal commentaries, a psychological interpretation of personal vulnerability, information from a psychologist of an IOM rehabilitation centre, a criminal case from the Chernihiv region and online offers to sell a kidney. The author distinguishes a physiological vulnerable state, caused by age immaturity, mental or physical characteristics or artificial blocking of abilities by drugs, from a social one, arising from a combination of grave personal, family or other circumstances. The physiological state has a passive form, the helpless state, in which a person cannot act consciously or resist, and an active form in which abilities are merely limited. Accordingly, the proposal to replace the term vulnerable state with helpless state is rejected, and the use of a helpless state is proposed as an aggravating element in several articles of the Code. Age immaturity is seen as the most common vulnerable state requiring no further proof. Methods of influence, namely inducement and acceptance of the victim's own disadvantageous offer, and the conditionally voluntary consent of a person choosing exploitation as the lesser evil, are also examined. The findings matter for forensic psychologists assessing a victim's capacity to understand and resist, and for prosecutors and judges.

Keywords: vulnerable state, helpless state, trafficking in human beings, exploitation, physiological vulnerability, social vulnerability, age immaturity, inducement, Criminal Code of Ukraine, forensic psychological examination.

Першоджерело: *Орлеан А. М. Використання уразливого стану як форма впливу на особу з метою її експлуатації: проблеми теорії та практики. Публічне право. 2013. № 4 (12). С. 127–134.*[2] *Реферат оприлюднено в журналі 28.10.2014.*

References

1. Orlean A. M. Sudovo-psykholohichna ekspertyza urazlyvoho stanu: problemy teorii ta praktyky [Forensic Psychological Examination of a Vulnerable State: Problems of Theory and Practice] : referat. Sudovo-psykholohichna ekspertyza. Zastosuvannia polihrafa i spetsialnykh znan v yurydychnii praktytsi. 2016. Vol. 1, No. 3 (3). URL: https://expertize-journal.org.ua/psihologicheskaya-ekspertiza/564-ispolzovanie-uyazvimogo-sostoyaniya-kak-forma-vozdejstviya-na-cheloveka-s-tselyu-ee-ekspluatatsii-problemy-teorii-i-praktiki (onovlena versiia vid 05.09.2021). [in Ukrainian].

2. Orlean A. M. Vykorystannia urazlyvoho stanu yak forma vplyvu na osobu z metoiu yii ekspluatatsii: problemy teorii ta praktyky. Publichne pravo. 2013. № 4 (12). S. 127–134. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/pp_2013_4_18 (data zvernennia: 04.11.2026). [in Ukrainian].